

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Донбаська державна машинобудівна академія (ДДМА)

СЛОВНИК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

**для студентів усіх спеціальностей
заочної та денної форм навчання**

Затверджено
на засіданні
методичної ради
Протокол № від

Краматорськ
ДДМА
2012

УДК 130.2

Словник культурологічних термінів: для студентів усіх спеціальностей заочної та денної форм навчання / уклад. : О.Д. Паршакова. – Краматорськ : ДДМА, 2012. – 39 с.

Словник містить достатню кількість культурологічних термінів, необхідних для якісного вивчення курсу «Історія української культури». Може бути використаний для написання контрольних робіт та для підготовки до заліків та іспитів.

Укладач: О.Д. Паршакова, доц.;

Відп. за випуск Т.В. Кудерська, доц.

ПЕРЕДМОВА

Культура – це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й вироблений віками спосіб суспільного поводження, що виражається в народних звичаях, традиціях, обрядах, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до рідної мови. Належачи до певного соціуму, людина зі своєю появою на світ органічно входить у вироблену його співвітчизниками культуру, стає її користувачем і носієм.

Саме тому край важливо, щоб людина не відчувала себе чужинцем у лоні національної культури, розуміла її особливості та пишалася нею. Задля цієї мети у вищих навчальних закладах України почали викладати курс «Історія української культури» як обов'язковий. Але самотність національної культури стає зрозумілою лише у порівнянні з іншими культурами та у контексті культури світової. Культурологічне мислення стає невід'ємною складовою сучасної освіченої людини.

Засвоєння курсу «Історія української культури» багато в чому залежить від оволодіння студентами культурологічним понятійним апаратом, спеціальною термінологією. На жаль, існуючі підручники з «Історії української культури», за деяким винятком, не містять хоча б мінімального словничка або довідника, проте терміни, що вживаються у навчальних текстах, не завжди зрозумілі студентам. виправити цей прикрий недолік покликаний запропонований словник.

Абсолютизм — абсолютна, необмежена форма правління, за якої верховна влада повністю належить монархові — імператору, королю, царю.

Абстракціонізм (лат. abstractus — відокремлений, відірваний) — напрям у модерністському мистецтві XX ст., що цілком відмовляється від реалістичного зображення предметів і явищ.

Авангардизм (фр. avant-garde — передовий загін) — узагальнюючий термін для позначення новаторських напрямів у художній культурі XX ст., для яких характерний пошук нових, нетрадиційних засобів вираження.

Автохтони — перші мешканці країни чи їх нащадки (у протилежність народам, що прибули на дану територію). Грецька назва "автохтони" відповідає римській "аборигени".

Авгури — у Стародавньому Римі жерці, які ворожили головним чином за летом і співами птахів.

Агіографія (від грец. "святий" і "пишу") — вид церковно-історичної літератури, який містить життєписи святих; це розповіді про духовних і світських осіб, канонізованих християнською церквою.

Агон — складова частина давньогрецької трагедії й комедії, суперечка дійових осіб. Ширше: публічні змагання.

Адепт — пристрасний прихильник якогось вчення, ідеї.

Академізм — художня школа в мистецтві XIX—XX століть, спрямована на збереження і відтворення творчих здобутків своїх попередників. Іноді це призводило до догматичного наслідування форм, стильових прийомів, канонів минулого мистецтва, до еkleктизму.

Акварель — живопис фарбами, які розводяться водою. Основні її якості: прозорість барв, крізь які просвічують тон і фактура основи, чистота кольору.

Акведук — міст, який служить для прокладення водопровідних труб через яри, ущелини, долини річок тощо.

Альманах (від араб. al-manākh — час, міра) — на початку XIV–XV ст. це календарні таблиці з астрономічними вирахуваннями, а пізніше в XVI ст. календарі на довший протяг часу, врешті, збірки літературних творів (віршів, оповідань, повістей тощо), різновид серійного видання, тривала збірка літературно-художніх і/або науково-популярних творів, об'єднаних за якою-небудь ознакою (тематичною, жанровою, ідейно-художньою і т. п.).

Альтернатива — необхідність вибору між двома чи кількома можливостями, які взаємно виключають одна одну.

Амбівалентність — двоїстість чуттєвого переживання, яка виражається в тому, що однаковий об'єкт викликає у людини одночасно два протилежних почуття (наприклад, любові і ненависті). Звичайно одне з амбівалентних почуттів витісняється й маскується іншим. Амбівалентність сягає корінням у неоднозначність ставлення людини до навколишнього світу, у суперечливість системи цінностей.

Анімізм (лат. anima — душа або animus — дух) — віра в існування самостійної духовної сутності (сили чи істоти), здатної вселятися в людину, тварину, рослину (тобто у щось живе) чи полишати їх.

Анклави — ізольовані етнічні осередки.

Ансамбль — в архітектурі та містобудуванні — гармонійна єдність споруд, творів монументально-декоративного мистецтва і зелених насаджень.

Апокрифи (від грец. "таємничий", "прихований") — твори християнського фольклору і літератури, які не визнавалися церквою канонічними і заборонялися нею.

Апология — захист від звинувачення, вихваляння когось чи чогось.

Апофеоз — заключна урочиста масова сцена святкової концертної програми, яка ушлявлює народ, героя, громадську подію.

Апсида (гр. — склепіння) — виступ споруди, напівкруглий, прямокутний, багатокутний у плані, перекритий півкуполом або замкнений півсклепінням. Застосовується в християнських храмах.

Ареопаг — вищий судовий орган у Стародавній Греції (в Афінах), який названо так за місцем засідання ("Пагорб Ареса").

Арка — криволінійне перекриття прорізів у стіні (вікон, дверей, воріт) або прольотів між опорами — стовпами, колонами, пілонами.

Аркада (фр. arcade, італ. arcata) — ряд однакових за формою і розмірами арок, що спираються на стовпи або колони. Застосовують переважно при спорудженні відкритих галерей.

Аркбутан (фр. arc-boutant) — зовнішня опорна кам'яна або цегляна напіварка, що передає горизонт, розпір від склепіння на зовнішні стіни та контрфорси.

Архітектура — 1) будівельне мистецтво, проектування й будівництво споруд; 2) мистецький характер споруди.

Архітектурні ордери — система архітектурних засобів і прийомів композиції, що виражається певною структурою й художньо-образним виявом складових частин стояково-балкової конструкції будівлі. Основні різновиди архітектурних ордерів — доричний, іонічний, корінфський. Архітектурний ордер складається з трьох основних частин: колони, її підніжжя — стилобата й антаблемента, що спирається на колону. Колона (крім доричної) має базу і завершується капітеллю. Антаблемент складається з архітрава, фриза й карниза.

Аристократія (від грец. "аристос" — найкращий і "кратер" — сила, влада, панування) — вищий прошарок привілейованого стану в суспільстві.

Архімандрит — найвищий (до єпископа) чернечий сан у православній церкві.

Атавізм — прояв предкових, реліктових форм, критеріїв, особливостей світорозуміння.

Базиліка (гр. — царський дім, палац) — витягнута прямокутна в плані споруда, розділена вдовж колонами на 3—5 частин — нефів. Середній неф вищий за бокові. У формі базиліки будували християнські храми.

Баптистерій — хрещальня, приміщення для здійснення обряду хрещення. Часто баптистерій — окрема споруда, кругла або багатогранна в плані, перекрита куполом.

Барельєф — вид скульптури, в якій випукла частина зображення виступає над площиною фону не більше, ніж на половину свого об'єму.

Бароко (від італ. вагоссо — вигадливий, химерний) — один із провідних художніх стилів кінця XVI — середини XVIII ст. Виник в Італії, поступово поширився в інших країнах Європи та Латинській Америці. Мистецтву бароко властиві грандіозність, пишність, динаміка, патетична піднесеність, інтенсивність почуттів, пристрасть до ефективних видовищ, поєднання ілюзорного та реального, сильні контрасти масштабів і ритмів, світла та тіні.

Бестселер — видання, що швидко набуло величезної популярності. Буквально: "те, що найкраще розходиться".

Бестіарій — середньовічний (XII ст.) збірник віршів чи прози, які містять напівфантастичні описи тварин із натяком на людські властивості і вади.

Берестяні грамоти — давньоукраїнські тексти, розміщені на бересті (корі берези) шляхом видавлювання чи видряпування спеціальною паличкою —

писалом. За змістом це короткі листи світського характеру, доручення, боргові зобов'язання, чолобитні, любовні послання, учнівські вправи тощо.

Билина (старіни) — російська народна епічна пісня про богатирів та їх подвиги. Народні речитативно-мелодійні епічні пісні соціально-побутового змісту, героїко-патріотичного характеру. Билинні тексти прийнято поділяти на два типи: 1) військові, власне героїчні (билини про Іллю Муромця, Добриню Нікітича, Альошу Поповича); 2) соціально-побутові, в яких, проте, завжди наявний і героїчний елемент («Вольга і Микула», «Дюк Степанович», билини про Садка). Окрім цього, усі билини діляться на два цикли — київський та новгородський (залежно від того, з якими центрами давньої Русі співвідносяться описувані в них події).

Біблія (гр. biblia — книга) — священна книга християнства та іудаїзму (Старий Завіт). Має дві частини — Старий Завіт (50 книг) і Новий Завіт (27 книг). Складалася протягом I тис. до н. е. та II—III ст. н. е. шляхом відбору, редагування та канонізації текстів.

Боді-арт (англ. body-art — мистецтво тіла) — один з модерністських напрямів, представники якого розглядають власне тіло як матеріал і об'єкт художньої творчості, розмальовують його, роблять надрізи, вдаються до демонстрації різних поз.

Бріколаж — нашарування однієї події на іншу, хоч вони не сумісні в реальності. Ознака міфологічного мислення.

Бурса (лат. bursa — мішок) — гуртожиток для бідних студентів (бурсаків) при середньовічних університетах. В Україні виникли при братських школах.

Вакханалія (від імені Вакха — римського бога плодючості й виноробства) — бенкетування, розгул, невтримна сваволя.

Вандалізм (від назви племені — "вандали") — дике руйнування культурних і матеріальних цінностей.

Варвари (від грец. "барбара" — іноземці) — назва, яку стародавні греки (а згодом і римляни) давали племенам, що жили поза межами їх держав і відрізнялися звичаями й культурою.

Вертеп — вид мандрівного лялькового театру, що ставив п'єски, пов'язані із біблійним різдвяним сюжетом. ("Вертеп" з грец. — печера, в якій народився Ісус).

Вівтар — 1) жертовник, місце для жертвоприношень; 2) головне місце в християнському храмі, розташоване в його східній частині й відокремлене вівтарною перегородкою.

Відродження, Ренесанс (фр. Renaissance, італ. Rinascimento) — епоха в історії культури країн Західної й Центральної Європи, а також деяких країн Східної Європи (в Італії— XIV—XVI ст., в інших країнах— кінець XV—XVI ст.). Розрізняють Раннє Відродження (XV ст.), Високе Відродження (кінець XV— перша чверть XVI ст.), Пізнє Відродження (друга— третя чверть XVI ст.). Термін «Відродження» запровадив італієць Дж. Вазарі в XVI ст. на означення зв'язку з античною спадщиною.

Вілла — заміський будинок із садом чи парком.

Вітраж (фр. vitrage — віконне скло) — твір монументально-декоративного мистецтва з кольорового чи безбарвного скла, на яке наноситься малюнок спеціальними фарбами, гравіруванням або витравлюванням. Шматочки монтуються з допомогою двотаврових балок, що спаюються оловом в єдину сюжетну композицію.

Гармонія — 1) в музиці — закономірне поєднання тонів в одночасному звучанні, підпорядкування нормам ладової побудови музики; 2) в широкому (первісному) розумінні — зв'язок, стрункість, домірність.

Герменевтика — напрямок гуманітарної науки, який займається інтерпретацією та коментуванням тексту, а також проблемами взаєморозуміння

Гетьман (від нім. Hauptmann, польськ. Hetman — начальник) — назва вищих воєначальників у таких державних і військово-державних утвореннях, як Велике князівство Литовське, Королівство Польське, Річ Посполита Обох Народів та Військо Запорозьке Низове. В умовах сьогодення вживається метафорично у відношенні до сучасних можновладців.

Гільдії — станові спілки купців.

Гістріони — 1) професійні актори у Стародавньому Римі; 2) мандрівні комедіанти в добу раннього середньовіччя.

Глаголиця — одна із стародавніх слов'янських систем письма. Напевне, передує кирилиці.

Гладіатори (від лат. "меч") — у Стародавньому Римі бійці, спеціально навчені для поєдинків або боїв групами на арені цирку. Іноді гладіатори билися зі звірами. Зразком боїв гладіаторів, вперше влаштованих у Римі 264 р. до н. е., стали давні ігри етрусків.

Голосіння — старовинні українські народні пісні (на похованнях). Це імпровізаційні поетичні твори, пов'язані переважно зі смертю, похованням та поминками небіжчика.

Готика (від італ. gotico. букв. — готський, від назви германського племені готів); готичний стиль — художній стиль, що став завершальним етапом розвитку середньовічного мистецтва країн Західної та частково Східної Європи

(між серединою XII й XV—XVI ст.). Зародився у Північній Франції. Готичне мистецтво переважно культове за призначенням і релігійне за тематикою. Особливе місце в мистецтві Готики посідає собор — високий зразок синтезу архітектури, скульптури та живопису. Готичний собор — це, як правило, 3—5-нефна базиліка з поперечним нефом-трансептом. Основним видом образотворчого мистецтва Готики є скульптура, яка набула глибокого ідейно-художнього змісту та розвинених пластичних форм. Різноманітна тематика вітражів, що декорували віконні прорізи готичних храмів. У пізній Готиці набули поширення скульптурні вівтарі в інтер'єрах, де об'єднані дерев'яна розфарбована й позолочена скульптура і темперний живопис на дерев'яних дошках. В епоху Готики досягли розквіту книжкова мініатюра й декоративне мистецтво, пов'язані з високим рівнем цехового ремесла.

Гравюра — вид графіки, в якому зображення є друкованим відбитком малюнка, який нанесений на дошку малярем-гравером; відбитки також називаються гравюрами.

Графіка — вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері, тканині тощо олівцем, пером, пензлем, вуглиною або відбитий на папері зі спеціально підготовленої форми.

Графіті — написи та малюнки, виконані в давнину майстрами-будівельниками або й відвідувачами на стінах архітектурних споруд, а також на різних предметах.

Громади — українські культурно-просвітницькі організації 60–80-х рр. XIX ст., які своє основне завдання вбачали у поширенні освіти серед простого народу.

Гугеноти — протестанти-кальвіністи у Франції XVI—XVIII століть.

Гуманізм (від лат. *humanus* — людський, людський) — ідейний напрям культури доби Відродження, що утверджував право людини на земне щастя, боровся за визволення науки й людської особистості від обмежень схоластики.

Дадаїзм (фр. dadaisme, від dada — дитячий коник, переносно — дитячий лепет) — модерністська течія в літературі й образотворчому мистецтві Західної Європи початку XX ст. Характерні риси дадаїзму: антиестетизм, зумисний примітивізм. Дадаїзм — попередник сюрреалізму.

Дебют — перший (чи пробний) виступ на сцені або на будь-якому поприщі загалом.

Дедукція (від лат. "виведення") — один з основних способів міркування (умовиводу) і методів дослідження: 1) перехід у пізнанні від загального до часткового та одиничного, виведення часткового та одиничного із загального; 2) у логіці та методології науки — процес логічного висновку, що становить собою перехід від засновків до висновків (наслідків) на підставі застосування правил логіки.

Деїзм — 1) ідеалістичне вчення, яке визнає Бога першопричиною світу, але заперечує його втручання в явища природи і суспільного життя; 2) форма віри, яка виникла в епоху Просвітництва.

Декоративне мистецтво — галузь пластичних мистецтв, твори якої, поряд з архітектурою, надають матеріальному середовищу проживання людини художніх, естетичних якостей. Декоративне мистецтво поділяється на безпосередньо пов'язане з архітектурою монументально-декоративне мистецтво (створення архітектурного декору, рельєфів, статуй, вітражів, мозаїк, що прикрашають фасади й інтер'єри, а також паркової скульптури) і декоративно-ужиткове мистецтво (створення художніх виробів, призначених переважно для побуту).

Демагог — спочатку так називали голову так званої демократичної партії в деяких рабовласницьких державах Стародавньої Греції (Афінах тощо). Пізніше слово "демагог" почало означати політикана, що робить собі популярність шляхом надмірних і брехливих обіцянок.

Демонологія — релігійне вчення про демонів. Походить від первісної віри у злих духів. Демонологія невідривна від релігійної моралі, в якій диявол — джерело і носій гріха.

Деміург — вища урядова особа в деяких державах Стародавньої Греції (наприклад, в Ахейському союзі). Алегорично — творець.

Державна мова — закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, в сферах зв'язку та інформатики.

Дидакал — вчитель у Стародавній Греції та Візантії. Так само називали часто вчителів в українських братських школах XVI—XVII століть.

Дисидентство (від лат. dissident – незгодний) – виступ проти існуючого державного ладу чи загальноприйнятих норм певної країни, протистояння офіційній ідеології й політиці.

Дитинець — укріплена центральна частина стародавнього міста на Русі, обнесена стінами. З XIV ст. почала називатися Кремлем.

Діаспора (від гр. слова діаспора - розсіяння) – розсіяння в різних країнах народу, вигнаного з батьківщини чужинцями.

Догмат — основне положення віровчення, обов'язкове для всіх віруючих, визнане як незаперечна істина, вічна і незмінна, яка не підлягає критиці.

Думи — ліро-епічні твори української усної словесності про події з життя козаків XVI—XVIII століть.

Еклектизм (еклектика) — безпринципне, механічне поєднання різнорідних поглядів, теорій, напрямів, стилів.

Експресіонізм (фр. expression — виразність, вираження) — напрям у європейській літературі та мистецтві перших десятиліть XX ст. Головним в експресіонізмі проголошувалося вираження суб'єктивних уявлень митця, що зумовило потяг до ірраціональності, загостреної емоційності та гротеску.

Експресія — виразність, підкреслене виявлення почуттів, переживань.

Емпатія — вміння входити в психологічний стан іншої особи.

Емпіризм — 1) напрям у філософії, який єдиним джерелом пізнання вважає сприймання і досвід, а значення теоретичних узагальнень і логічного мислення недооцінює або зовсім заперечує; 2) схильність до практичної діяльності на шкоду теоретичним узагальненням.

Епігони — 1) наступники діадохів – полководців Олександра Македонського; 2) малооригінальні наслідувачі якогось громадсько-політичного, літературного чи художнього напрямку.

Епіграма (гр. — напис) — короткий вірш сатиричного глузливого змісту, здебільшого спрямований проти якої-небудь особи.

Епістолярна творчість (гр. — послання, лист) — форма викладу, коли твір написаний у формі листування персонажів або послання, а також приватне листування як джерело історії.

Епіталама (з грец.) — весільна пісня. Вид хорової лірики у Стародавній Греції та Римі. Одна з форм епіталами — гіменей — пісня, яка супроводила наречену в дім нареченого.

Епос (грец. "слово", "розповідь", "історія") — сукупність народних героїчних пісень, сказань, поем. Оповідний рід літератури, що, на відміну від лірики й драми, характеризується розповідно-описовою (епічною) формою, широтою зображення подій і характерів.

Ескіз — попередній начерк креслення, картини тощо.

Есхатологія (з грец.) — релігійне вчення про долю світу і людини, про кінець світу і Страшний суд. В основі есхатології — давні уявлення про наявність у природі прихованих діючих сил, боротьбу доброго і злого начал, про загробне покарання грішників і нагороду праведникам. У розвинутій формі есхатологія притаманна іудаїзму, християнству, ісламу. Есхатологічні настрої особливо поширювалися під час соціальних і політичних криз.

Етика — 1) наука, що вивчає мораль; 2) норми поведінки, сукупність моральних правил певної соціальної групи.

Етюд — в образотворчому мистецтві — первісний допоміжний малюнок, виконаний з натури, для майбутнього твору.

Живопис — вид образотворчого мистецтва, художнє зображення видимого світу фарбами на будь-якій поверхні (полотні, дереві, папері тощо). Колір є найважливішим зображальним та емоційним засобом. Живопис поділяється на монументальний, станковий, театральнo-декораційний та мініатюру. Живопис поділяється на жанри: побутовий, історичний, батальний, портрет, пейзаж, натюрморт, анімалістичний. Техніка Живопису (накладання фарб, закріплення на поверхні) різноманітна. Найбільш поширені фарби: олійні, клейові, темпера. У монументальному Живописі застосовують фреску, мозаїку, вітраж, у станковому поряд з олією — акварель, гуаш, пастель.

Євангелія — частина Біблії, чотири пов'язані спільною темою релігійні твори, що становлять основну частину Нового Заповіту. Містять життєпис Ісуса Христа та основні положення християнського віровчення.

Євхаристія (грецьк.) — (христ.) церковне таїнство, під час якого хліб та вино пресуществляються у тіло та кров Ісуса Христа (Святі Дари), котрих причащаються вірні під час літургії.

Єзуїти — члени чернечого католицького ордену "Товариство Ісуса", створеного в 1534 р. іспанцем Ігнатієм Лойолою для боротьби з народними рухами, передовою думкою, для зміцнення авторитету католицької церкви.

Жрець — особа, що займається відправою релігійних обрядів у язичників. Жрець здійснював жертвопринесення божеству, стежив за вшануванням богів, доглядав за їх статуями і священними тваринами, молився їм. Жерці звільнялися від будь-яких податків.

Жупел — щось таке, що викликає жах, лякає. На церковнослов'янській мові — сірка, що горить, чи смола для грішників у пеклі.

Заклинання — усталена словесна формула, що супроводжується відповідними діями, яка мала магічну силу. Метою заклинань було вплинути на когось чи щось, підкорити його своїй волі або чаклунській силі, висловити настійне прохання, блага.

Замовляння — магічні слова, які за давніми уявленнями, маючи чаклунську силу, чинять вплив на щось — загоюють рани, лікують хвороби тощо.

Запорозька Січ (інколи Запорізька Січ) — військово-суспільний і духовний центр українського козацтва раннього нового часу. Головний осередок нереєстрового Війська Запорозького середини 16 — середині 17 століття. Політично-адміністративний центр держави Війська Запорозького Низового з другої половини 17 — кінця 18 століття. Розташовувалася за дніпровими порогами, в середній течії Дніпра. Протягом раннього нового часу існувало вісім Запорозьких Січей.

Зернь — вид ювелірної техніки, що передбачає впаювання дрібнесеньких золотих або срібних кульок на поверхню прикрас.

Ідіома (з грец.) — стале словосполучення, що виконує функцію окремого слова, значення якого не виводиться із значень компонентів, з яких воно

складається (наприклад, "накивати п'ятами"). Ідіома є результатом мовної творчості народу протягом багатьох століть.

Ідол (грецьк.) — зображення божества, об'єкт поклоніння в язичництві.

Ієрогліф — знак деяких видів ідеографічного письма (єгипетська ієрогліфіка, давньошумерський клинопис, сучасна китайська ієрогліфіка).

Ікона (грецьк. «образ») — зображення святих та шанованих у релігійній традиції осіб для духовного спілкування віруючих з ними.

Іконографія (гр. «зображення» і «малюю, пишу») — суворо встановлена система зображення будь-яких персонажів або сюжетних сцен.

Ініціація — обряд посвячення юнаків у повноправні члени суспільства, що імітував вмирання та нове народження або перетворення на іншу істоту.

Інтермедія (лат. *intermedius* — проміжний, середній) — невеличкий розважальний драматичний твір, який виконують між актами вистави.

Іронія — прихована насмішка, спеціально вдягнена у форму позитивної характеристики чи вихваляння. Злу іронію називають сарказмом.

Історичні пісні — це фольклорні твори, присвячені певній історичній події або відомій історичній постаті. У цих піснях висловлюється ставлення народу до історичних подій чи героїв.

Кантата — великий музичний твір урочистого або лірико-епічного характеру для хору, соліста і оркестру.

Капелла — в архітектурі — невелика споруда чи приміщення для молитов одного знатного сімейства, для зберігання реліквій, розміщення хористів та ін. Розташовувалися Капелли у храмах, бокових нефх або навколо хору. Будувалися також Капелли, що стояли окремо.

Капище — місце поклоніння та жертвопринесення язичницьким богам.

Капітель — верхня частина колони, пілястри або стовпа, на яку спирається балка або архітрів. Капітелі дістали детальну розробку в античних архітектурних ордерах.

Карниз — горизонтальний виступ на стіні, який підтримує дах (покриття) споруди й захищає стіну від води, що стікає; має також декоративне значення. Карниз буває верхній, що увінчує, наприклад, в антаблементі, й проміжний.

Каста — (від португ. "рід", "походження") — замкнена група людей, місце якої в суспільстві визначається звичаями і законами. Для каст характерні замкненість, спілкування лише між особами однієї касты, суворе обмеження стосунків з представниками інших каст, спільність і спадковість професій.

Катарсис (від грец. "очищення") — поняття давньогрецької естетики, яке характеризує естетичний вплив твору мистецтва на людину. Слово "катарсис" вживалося греками у багатьох значеннях: у релігійному, етичному, фізіологічному і медичному. Катарсис, очевидно, включає і полегшення після великого напруження почуттів і облагородження цих почуттів, синтезовані в естетичному переживанні.

Катехізис — церковно-навчальний посібник, що у формі запитань і відповідей викладає основні догмати православної, католицької чи протестантської церкви.

Календарно-обрядова поезія — найдавніший вид усної поетичної творчості. Виникла у дохристиянську добу. Цикли цієї уснопоетичної словесності пов'язані з певними періодами року (календарем) — колядки, щедрівки, веснянки, русальні, купальські, петрівчані пісні тощо — або ж з відповідною трудовою діяльністю людини — косарські пісні, обжинкові пісні.

Кіклічний епос (циклічний епос) — група епічних творів, починаючи з найдавніших часів, об'єднаних авторським задумом, історичною епохою, головними героями, місцем дії. Кіклічними називалися поети — наступники Гомера, які мали намір охопити якнайбільше коло ("цикл") міфологічних подій.

Кітч (від нім. жаргон, "збирання вуличного сміття", пізніше: "імітація унікальних художніх виробів") — явища художньої культури, позначені еклектизмом, різностильовістю. Найчастіше — масова культура.

Кіш — центральний орган управління Запорозької Січі, який відав адміністративними, військовими, фінансовими, судовими та іншими справами. Виник із часу заснування Січі (XVI ст.) і проіснував до ліквідації Запорозької Січі у 1775 р. Згодом існували коші Задунайської Січі та Бузького Козацького Війська. Усі вони обиралися і контролювалися козацькою радою.

Кирилиця — один з двох давньослов'янських алфавітів (другий — глаголиця), названий за ім'ям Кирила — одного з просвітителів слов'ян, проповідників православ'я, братів Кирила та Мефодія. Створено на основі грецького алфавіту з додаванням кількох літер.

Класицизм — один з основних напрямів у європейській літературі й мистецтві XVII—XVIII ст., зразком для якого було класичне давньогрецьке й давньоримське мистецтво.

Козаки (давньорус. козакъ, пол. kozak, рос. казак) — вільні озброєні люди, представники військового стану, воїни-найманці. Члени самоврядних чоловічих військових громад, що з 15 століття існували на теренах українського «Дикого поля», в районі середніх течій Дніпра та Дону, на межі християнського і мусульманського світів. Основним заняттям козаків була війна: розбій і патрулювання торгових шляхів, піратство в Криму та Чорному морі, захист

українських земель від татарських «полювань на рабів», участь у військових кампаніях сусідніх володарів та захист кордонів сусідніх держав.

Колона — вертикальна опора, як правило, кругла в поперечному перерізі, стрижневий елемент споруди, несучої конструкції тощо. Складається з бази, стовбура й капітелі.

Колорит — 1) гармонійне поєднання кольорів та їхніх відтінків у творі живопису; 2) характерна особливість художнього твору, а також епохи, місцевості тощо.

Колабораціоністи (від фр. "співробітники") — зрадники батьківщини; особи, які співробітничали з фашистськими загарбниками в окупованих ними країнах під час другої світової війни.

Конформізм — пристосовуваність, пасивне прийняття існуючого порядку, смаків, суджень (альтернатива — нонконформізм).

Комедія дель арте, або **комедія масок** — вид італійського народного театру, що виник в середині XVI ст. Особливість комедії масок - відсутність літературного тексту, акторська імпровізація, постійні персонажі (наприклад, Арлекін, Панталоне), які носили на обличчях напівмаски.

Композиція — побудова художнього твору, зумовлена змістом, характером і призначенням.

Контрфорс (фр. contre-force — протидіюча сила) — вертикальний виступ стіни, призначений для збільшення її міцності й стійкості. Елемент готичної конструкції.

Концептуальне мистецтво — одна з течій авангардизму, що розглядає художній твір як засіб демонстрації ідей, понять, концепцій. Його представники відмовляються від створення традиційного художнього твору і звертаються до

концептуальних об'єктів, що виступають у формі ідей чи проектів і супроводжуються написами, текстами, іншими позаестетичними засобами.

Коран (араб. – "читання") — священна книга мусульман; збірник релігійно-догматичних, міфологічних і правових матеріалів, складений у VII ст.

Космографія (гр. — опис світу) — опис Всесвіту в книгах, відомості з астрономії, метеорології, географії й геології.

Кубізм (фр. cubisme, від cube — куб) — модерністська течія в західноєвропейському образотворчому мистецтві початку XX ст., представники якої зображували реальний світ у вигляді комбінацій геометричних форм (куба, кулі, циліндра, конуса тощо) та деформованих фігур.

Культ релігійний (від лат. «догляд, поклоніння») — богослужіння, обряди, молитви, жертвопринесення, свята, містерії, а також храми та предмети, що застосовуються в обрядовій практиці.

Культурні традиції – стійкі, «інерційні» моменти в культурі. У більш загальному розумінні культурні традиції – це традиції, що є елементами культурної спадщини: ідеями, цінностями, звичаями, обрядами, способами світосприйняття та ін., для яких характерним є збереження і передавання від покоління до покоління (традиція – від лат. «передача»).

Купол — просторове покриття будинків, споруд, що перекриває круглі, багатокутні, еліптичні в плані приміщення.

Куртуазна література (від фр. — ввічливий, люб'язний) — придворно-лицарська література у Франції і Німеччині, спрямована своїм змістом проти аскетичної церковної літератури. Оспівувала лицарське кохання, слугування дамі, пригоди і подвиги лицарів.

Лавра (грецьк.) — (прав.) назва найбільш шанованих чоловічих монастирів.

Лейтмотив — провідний мотив; у переносному значенні — важлива думка, що неодноразово повторюється у творі, промові тощо.

Лібрето — 1) словесний текст великого музично-вокального твору (опери, оперети тощо); 2) план сценарію балету або кінофільму; 3) короткий виклад змісту опери, балету тощо, який зазвичай видається окремою книжечкою.

Літописання, літопис — хронологічно послідовний запис історичних подій, зроблений їх сучасником.

Літографія — один з основних видів графіки; спосіб друкування, при якому відбитки одержуються перенесенням фарби під тиском з плоскої друкованої форми безпосередньо на папір.

Літургія — 1) обідня, вид богослужіння у православній церкві; 2) у Стародавній Греції та Візантії — деякі види державних повинностей.

Магія (від грец.) — чаклунство, чародійство, обряди, покликані впливати на людей, духів, явища природи. Магія є складовою частиною всіх релігійних культів.

Маги — у Стародавньому Ірані жерці зороастризму і деяких інших вірувань. В VI—IV ст. до н. е. становили окреме плем'я і брали ендогамні шлюби. Персидські маги, як і жерці вавилонської релігії (халдеї), займалися пророцтвами і заклинаннями. Згодом магами почали називати усіх провісників долі, чаклунів, астрологів, заклинателів.

Мадригал — невеликий музично-поетичний твір любовно-ліричного змісту. Розвинувся в епоху Відродження в Італії.

Маньєризм — стильова течія XVI—XVII ст. в Європі, для якої характерні екзальтація та гіперболізм (підготувала появу бароко).

Маргіналія — назва чи малюнок, вміщені на полях книги.

Масова культура — напрям у культурі другої половини XX ст., розрахований на доступність широким верствам населення, знижений рівень сприйняття, розважальність.

Матріархат (лат. mater - мати і грец. ἀρχή - влада) – ранній період у розвитку первіснообщинного ладу (від палеоліту до розвинутого неоліту), який характеризувався наявністю материнського роду і рівноправним з чоловіком, а пізніше провідним становищем жінки у суспільстві.

Медитація — розумова дія, спрямована на приведення психіки людини у стан поглибленої зосередженості. Особливого розвитку медитація набрала в індійській та буддійській йозі, в античному "філософському екстазі" платоніків і неоплатоніків, в ушавленому "розумному діянні" ("Ісусова молитва"), а також в деяких школах сучасного психоаналізу.

Метаморфоза — повна зміна.

Меса — 1) католицька обідня (літургія); 2) багатоголосий циклічний хоровий твір на текст літургії (із супроводом органа чи оркестру).

Меценат — ім'я римського державного діяча (I ст. до н. е.), близького до імператора Августа; ушавився своїм широким покровительством над поетами і художниками. Його ім'я стало називним.

Мистецтво — 1) художня творчість в цілому — література, архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-вжиткове мистецтво, музика, танець, театр, кіно та інші види діяльності людини, об'єднувані як художньо-образні форми відображення дійсності; спосіб виявлення творчого потенціалу особистості та задоволення її естетичних потреб; 2) у вузькому значенні — образотворче мистецтво; 3) високий ступінь виявлення майстерності в будь-якій сфері діяльності.

Митрополит (грецьк.) — (прав.) вищий сан або другий після патріарха чин в церковній ієрархії.

Мініатюра — твір образотворчого мистецтва невеликого розміру, що потребує витонченої техніки виконання. До мініатюри належать книжкові ілюстрації та невелике портретне зображення, виконане емаллю, гуашшю, аквареллю на папері, кістці, металі, фарфорі

Мінімалізм (лат. *minimalis* — найменший) один з напрямів у мистецтві 60—70 -х рр. XX ст., твори якого позбавлені зовнішньої декоративності, найчастіше зводяться до використання найпростіших геометричних фігур. Мінімалізм представлений головним чином скульптурою і живописом.

Містика — релігійно-ідеалістичні погляди, що визнають існування надприродних сил і можливість спілкування з ними людини.

Містицизм — релігійно-ідеалістичний світогляд, заснований на містиці.

Мода — панування в певному середовищі в певний час тих чи інших смаків в уподобаннях, формах побуту і одягу.

Модернізм (фр. *moderne* — сучасний, новітній) — узагальнююча назва художніх напрямів XX ст. Модернізму властивий розрив з ідейними і художніми принципами класичного мистецтва, пошук нових художніх форм і виражальних засобів.

Мозаїка — зображення або візерунок, зроблений з окремих, щільно припасованих один до одного і закріплених на цементі або мастиці різнокольорових шматочків скла, мармуру, камінців, смальти і т. д.

Набат — 1) у Стародавній Русі мідний військовий барабан величезних розмірів, який перевозили чотирма кіньми; 2) сигнал тривоги для зібрання людей, який подавався зазвичай ударами в дзвін ("бити у набат").

Народні звичаї та обряди. Народний звичай — традиційний порядок відзначення подій, свят, який пов'язаний з виконанням певних дій та використанням відповідних атрибутів та предметів. Народний обряд — сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов; церемонія культових та звичаєвих обрядів.

Натюрморт — живописне зображення неістот, як правило — предметів домашнього посуду, плодів, квітів, забитої дичини тощо.

Національна культура — це синтез цінностей, створених різними прошарками та класами окремого суспільства.

Національна свідомість — сукупність теоретичних, буденних, масових, елітних, власне національних і зарубіжних ідей, настанов, прагнень, культурних набутоків, які сприяють прогресивному розвитку нації в усіх сферах її функціонування. Національна свідомість — універсум буття нації.

Неокласицизм — течія в літературі та мистецтві XVIII — початку XX ст., що базувалася на стилізації зовнішніх форм античного мистецтва, італійського Відродження і частково класицизму.

Неореалізм — напрям в італійському кіно і літературі 40—50-х рр. XX ст. Визначними рисами неореалізму є демократизм і гуманізм, увага до життя простої людини, наявність документальної основи твору (принцип вірності факту).

Нервюр (фр. — прожилки) — в архітектурі виступаюче і профільоване ребро, головним чином готичного хрестового склепіння.

Неф — приміщення у вигляді галереї, витягнуте в плані й відокремлене від інших приміщень рядом арок або колон. У храмах виділяються головний неф та бічні.

Нонконформізм — демонстративне неприйняття загальнопоширених нормативів, правил, догм.

Нігілізм — у широкому розумінні слова заперечення загальноприйнятих цінностей і норм, які вкоренилися в суспільному житті.

Образотворче мистецтво — умовна назва видів пластичних мистецтв: живопису, скульптури, графіки. На відміну від так званих необразотворчих видів в основі творів образотворчого мистецтва лежить використання і творче переосмислення явищ реальної дійсності. Залежно від специфіки засобів художнього вираження різні види образотворчого мистецтва відтворюють такі об'єктивні особливості навколишнього світу, як об'єм, колір, простір, матеріальна форма предметів, світлоповітряне середовище. Окрім фіксації образу безпосереднього чуттєвого сприйняття, образотворчому мистецтву доступне відображення розвитку подій у часі, динамічності дії, розкриття психологічного й емоційного змісту зображуваної ситуації, духовного світу людини.

Обскурантизм — вкрай вороже ставлення до освіти і прогресу, реакційність, мракобісся.

Одіозний — дуже неприємний, небажаний, такий, що викликає негативне ставлення.

Окультизм — містичне вчення, що визнає можливість безпосередніх зносин з потойбічним світом.

Оп-арт (англ. op-art, скороч. від optical art — оптичне мистецтво) — напрям у мистецтві модернізму 60-х рр. XX ст., що розробляє в живописі й графіці декоративні ефекти простих геометричних форм, зазвичай розрахованих на оптичний ефект.

Опера — музично-драматичний твір, що поєднує інструментальну музику з вокальною, текст та образотворче мистецтво, і призначений для виконання в театрі.

Оранта — один з іконографічних образів Богоматері, який склався у середні віки. Богородицю зображали на повний зріст з піднесеними руками і повернутими від себе долонями. Оранта дістала поширення в іконографії і живопису Візантії та Давньої Русі в IX—XIII століттях.

Ораторія — великий музичний твір для хору, солістів-співаків та симфонічного оркестру, написаний на драматичний сюжет, але призначений для концертного виконання.

Ордалії — "божий суд" — рід випробування, з допомогою якого нібито встановлювали судову істину. Спочатку поняття зв'язувалося з уявленням про всезнаюче божество, яке може захистити невинного і звинуватити винного. Найпоширеніші форми "божого суду" — випробування водою, вогнем, розпеченим залізом.

Острозька Біблія — визначна пам'ятка друкарства в Україні, надрукована І. Федоровим у м. Острозі (XVI ст.). Острозька Біблія — перше повне видання Біблії у перекладі церковнослов'янською мовою в її східнослов'янському, точніше староукраїнському, варіанті. В основу видання покладено рукопис "Геннадієвої Біблії", складеної в Новгороді у 1489—1499 рр. У книзі вміщено передмову К. Острозького, другу, віршовану, передмову Г. Смотрицького і післямову І. Федорова.

Офорт — вид гравюри; малюнок вишкрябується гравірувальною голкою у шарі лаку, що вкриває поверхню металевої пластини, після чого прошкрябані місця протравлюються кислотою. Зображення відбивається з пластини, витравлені місця якої заповнені фарбою.

Паланка (від італ. palanca) — адміністративно-територіальна одиниця (округ) у Запорозькій Січі.

Палімпсести — писання по стертому старому тексту на пергаменті; в широкому розумінні — поверх "священих текстів".

Панегірик (гр. — урочиста промова) — жанр ораторського і поетичного мистецтва, що виник у Стародавній Греції. Пізніше набув іронічного значення за надмірне вихваляння.

Пантеїзм — філософсько-релігійне вчення, за яким Бог є безособовим началом, розлитим по всій природі, тотожним з нею або з її субстанцією. Методологічну основу пантеїзму становили вчення про витікання (еманацію) нижчих сфер буття з вищої та вчення про безпосереднє надрозумне пізнання Бога. Пантеїстичні ідеї були поширені в епоху Відродження (Микола Кузанський, Д. Бруно).

Папірус — багаторічна трав'яниста рослина родини осокових. У Стародавньому Єгипті з папірису виготовляли своєрідний папір, який називався папірусом, а також — одяг, циновки тощо.

Парафраза — музична п'єса у формі фантазії на теми (мелодії) з іншого твору.

Парія — безправна, пригноблена людина. Слово походить від найменування однієї з нижчих "недоторканих" каст у Південній Індії.

Парсуна — (від персона, особистість, обличчя) — умовна назва творів українського та російського портретного живопису XVII—XVIII ст. Перші парсуни, на яких зображувалися реальні історичні особи, не відрізнялися від творів іконопису. У другій половині XVII ст. парсуна розвивалася за двома напрямками. Перший характеризувався впливом іконописного начала, другий — впливом іноземних художників.

Пастораль — літературний, музичний і театральний жанр, в основі якого — поетизація та ідеалізація простого сільського життя. У переносному значенні пастораль має дещо іронічний відтінок к стану ніжності і тиші, однак з певною часткою манірності, солодкуватості.

Патетика — захоплена, пристрасна, схвильована мова, що має метою вплинути на почуття.

Патристика — християнська філософія, викладена у творах "отців церкви" (Тертуліана, Августина та ін.).

Патріархат - суспільство, в якому чоловіки є "домінантним елементом" в сімейному, господарському та суспільному житті. Це явище також відоме під ім'ям андрархії або андрократії.

Пафос — 1) натхнення, ентузіазм, зумовлені боротьбою за високу мету; 2) пристрасний, піднесений тон промови.

Пейзаж — (країна, місцевість) — жанр образотворчого мистецтва (або окремий твір цього жанру), в якому основним об'єктом зображення є природа. У пейзажі відтворюються реальні або уявлювані художником види місцевості, архітектурних споруд, міст, морські види та ін.

Перспектива — система способів зображення предметного світу на площині відповідно до закономірностей зорового сприйняття людиною різних предметів. В образотворчому мистецтві лінійна перспектива використовується для побудови ілюзорного простору на площині. У повітряній перспективі предмети змінюють свій колір, при цьому чіткість обрисів залежить від відстані до тієї площини, на якій вони зображуються.

Перформанс (англ. performance — виконання, здійснення) — один із напрямів у модерністському мистецтві. Виник у 60-х рр. XX ст. Складається з виконання

якихось спланованих дій перед публікою. Глядачі обмежуються пасивною роллю, участі в дійстві не беруть.

Пієтет — глибока повага, шанобливе ставлення до когось, до чогось.

Підтекст (у театрі) — внутрішній зміст сцени, який не розкривається безпосередньо в діалозі.

Піктографія (лат. — намальований, гр. — пишу) — малюнкове письмо, в якому поняття (ідеї) передаються за допомогою зорових образів, фігур, схем, спрощених зображень (пиктограм).

Пілон — масивний стовп, підпора склепінь, арок, перекриття мостів.

Пілястра — прямокутний у плані плоский вертикальний виступ на площині стіни або потужного стовпа, що споруджується для підсилення несучих конструкцій та для композиційного розчленування стіни. Пілястра має базу, стовбур, капітель, тобто ті ж самі частини та пропорції, що й колона ордера.

Пластичні мистецтва (мистецтва просторові) — поняття, що об'єднує всі види мистецтва, твори яких існують у просторі. Пластичні мистецтва умовно й відносно поділяють на образотворчі й необразотворчі. До образотворчих належать: живопис, скульптура, графіка, монументальне мистецтво; до необразотворчих — архітектура, декоративно-ужиткове мистецтво.

Пленер — у живопису термін, який позначає передачу в картині всього багатства змін кольору, зумовлених дією сонячного світла і атмосфери. Пленерний живопис склався в результаті роботи художників на вільному повітрі, а не в майстерні.

Плінфа (з грец. — plínthos), широка та плоска обпечена плитоподібна цегла, яка використовувалася при будівництві у Візантії, була нерідко основним матеріалом для будівництва конструктивних елементів будівель.

Використовувалася у давньоруській храмовій архітектурі 10 століття — початку 13 століття. (Десятинна церква (Київ)), (Софіївський собор (Київ)) (1037), церква Спаса на Берестові (1113—25).

Поетика (гр. — мистецтво творення) — галузь літературознавства, наука про основні закономірності розвитку художньої літератури як мистецтва слова.

Полемічна література (від грец. *πολεμικός* — войовничий) — підбірка текстів різних авторів, у яких обговорюються проблемні питання релігійної дискусії між католицькою та православною церквами з метою їх об'єднання.

Політеїзм (грецьк. «багатобожжя») — поклоніння кільком богам.

Полк — назва військової частини. Назва військового підрозділу у Київській Русі та Галицько-Волинській державі у другій половині IX - середині XIV ст. Термін «полк» використовувався для позначення різних понять. Найчастіше вживався для окреслення слова «військо». Під полком розуміли також «народне ополчення» (на відміну від княжої дружини), окремий військовий відділ, а також військовий похід чи бій. Полк не мав постійно визначеного числа воїнів, найчастіше ця кількість становила 100—200 чол.

Поп-арт (англ. pop art, скорочено від popular art — популярне мистецтво) — неоавангардистський напрям у 60-х рр. XX ст., що на противагу абстрактному мистецтву має предметний характер. Митці цього напрямку використовують у своїх композиціях побутові предмети, промислові відходи тощо.

Портал (лат. porta — вхід, ворота) — архітектурно виділений на фасаді вхід у великий будинок, переважно громадського призначення.

Портрет (фр. portrait) — мальоване, скульптурне або фотографічне зображення людини або групи людей. Відповідний жанр образотворчого мистецтва. Багато портретів створено і в гравюрі.

Постмодерн (те, що йде після модерну) — напрям у сучасній культурі, що сформувався у 70-х рр. ХХ ст.

Примітивізм (з латин. — первісний, початковий) — течія в живописі на межі ХІХ і ХХ ст., виражальним засобом якої є навмисне спрощування художньої форми, звертання до так званого примітивного мистецтва — первісного, народного, дитячої творчості та ін.

«Просвіта» (Товариство «Просвіта») — українська громадська організація культурно-освітянського спрямування. Товариство «Просвіта» виникло в 1868 році в Галичині як протипага антиукраїнським течіям у культурному житті: колонізаторській, підтримуваній цісарською владою, — з одного боку, і русофільській, — з другого.

Профанація — Зневажливе, нешанобливе ставлення до чого-небудь загальноновизнаного, загальношанованого, неучке перекручування, опоганення, опошлення чогось.

Ракурс — вигляд різних предметів, фігур, архітектурних форм у перспективі.

Рапсоди — мандрівні співаки, виконавці епічних пісень у Стародавній Греції (як і аеди).

Раритет — рідкісна річ, рідкісний примірник старої книги.

Ратуша (польськ. ratusz, від нім. rathaus — будинок ради) — будівля міського самоврядування, в якій передбачено залу для засідань, а також приміщення для відвідувачів.

Реалізм (лат. — дійсний) — художній метод в літературі і мистецтві, що відображає реалістичну картину подій, явищ і т. ін.

Рельєф (фр. — relief) — скульптурне зображення на площині.

Риторика — мистецтво красномовства і (ширше) наука про художню прозу взагалі. Виникла у Стародавній Греції в V ст. до н.е., у Стародавньому Римі — з I ст. до н. е. Антична риторика орієнтована головним чином на судові і парадні промови.

Ритуал — особлива програма поведінки, в якій актуалізується зв'язок з минулими нормами життя предків.

«Розстріляне відродження» — духовно-культурне та літературно-мистецьке покоління 20-х — початку 30-х рр. в Україні, яке дало високохудожні твори у галузі літератури, філософії, живопису, музики, театру і яке було знищене тоталітарним сталінським режимом.

Рококо (фр. rococo, від орнаментального мотиву рокайль) — стиль, що набув розвитку в європейських пластичних мистецтвах першої половини XVII ст.; виник у Франції. Для стилю характерна декоративність, химерність і фантастичність орнаментальних мотивів, вигадливість форм.

Романський стиль — стиль, що набув поширення в країнах Західної, Центральної і частково Східної Європи у X—XII ст. (подекуди й у XIII ст.). Найбільш повно й широко виявився в архітектурі. Споруди романського стилю вирізнялися важкими формами й масивністю (замки, міські оборонні споруди, монастирські комплекси фортечного характеру). В образотворчому мистецтві романського стилю переважали фреска, мініатюра (оформлення рукописів).

Романтизм — художній метод, що склався наприкінці XIII — на початку XIX ст. й поширився як напрям (течія) в літературі й мистецтві Європи та США. Романтики виступали проти раціоналістичних догм класицизму, ставили на перший план духовне життя людини. Вони зображали незвичайні явища та обставини, особливих героїв з сильним характером і пристрастями.

Сикофант — в Афінах та інших полісах Стародавньої Греції так називали професіонального донощика, наклепника і шантажиста. Сикофанти збирали

відомості, котрі компрометували впливових громадян з метою порушити проти них судову справу, звести політичні рахунки або одержати хабара.

Символ — речовий, графічний чи звуковий умовний знак чи умовна дія, що означає якесь явище, поняття, ідею.

Символізм — модерністський літературний напрям кінця XIX—XX ст. Виник у Франції. Символісти відмовилися від зображення реалій життя і метою своєї творчості вважали пошук прихованої краси світу. На місце художнього образу вони ставили художній символ, що містить у собі ряд значень. Намагалися надати своїм творам музикальності, співзвучності, бо тільки музику вважали мистецтвом.

Синкретизм — 1) злитість, нерозчленованість, яка характеризує первинний нерозвинутий стан чогось, наприклад, первісного мистецтва; 2) у філософії — різновид еклектизму, поєднання суперечливих поглядів.

Синопис (грец.— огляд) — 1) Збірка матеріалів, статей, описів з якого-небудь питання, найчастіше розміщених у хронологічному порядку. Термін застосовується переважно щодо історичних творів. 2) У богословській літературі — зведення уривків чи скорочений виклад проповідей, тлумачень Священного писання і творів церковних письменників.

Синопис Київський — огляд української і східноєвропейської історії, скомпонований у другій половині 17 ст. Синопис починається від давніх слов'ян і сягає другої половини 17 ст., присвячуючи особливу увагу Київській Русі.

Скань (від старослов'янського дієслова «съкати» - сукати, звивати в одну нитку кілька пасом), філігрань - вид ювелірної техніки: ажурний або напаяний на металевий фон візерунок з тонкого золотого, срібного або мідного дроту, гладкого або звитого в мотузочки. Вироби зі скані часто доповнюються зерню (маленькі срібні або золоті кульки) та емаллю.

Скоморох, скомороство — 1) за часів Київської Русі — блазень, мандрівний середньовічний актор при дворі князя, монарха, що розважав господаря та його гостей різними витівками, жартами, удаючи із себе дурника, штукаря; 2) заняття, професія скомороха.

Скульптура — вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємність, тривимірну форму й виконуються з твердих або пластичних матеріалів (камінь, глина, метал, гіпс тощо). Розрізняють два основні різновиди скульптури: круглу і рельєф. Кругла скульптура — статуя, скульптурна група, торс, бюст тощо. Вона вільно розміщується в просторі й вимагає кругового огляду. Рельєф передбачає зображення на площині, яка утверджує його тло.

Станкове мистецтво — термін, яким визначають твори образотворчого мистецтва, що мають самостійний характер; у живопису — картина, в скульптурі — статуя, погруддя і т. ін. У добу Київської Русі це — ікони.

Стиль — у літературі та мистецтві — єдність змісту, образної системи й художньої форми, що склалася за конкретних суспільно-історичних умов і властива різним історичним періодам та епохам у розвитку літератури і мистецтва. У вузькому значенні стиль — індивідуальна манера, своєрідні неповторні ідейно-художні особливості творчості митця; 2) спосіб, прийом, метод роботи.

Стилос — гостра дерев'яна паличка, якою у давнину видряпували тексти на залитих воском дощечках.

Супрематизм (лат. *supremus* — найвищий) — різновид абстракціонізму; твори супрематизму є комбінаціями кольорових геометричних фігур (квадрат, трикутник, коло).

Сюрреалізм (фр. *surrealism*, буквально — надреалізм) — модерністська течія в літературі і мистецтві XX ст., яка намагається джерела творчості знайти в підсвідомості.

Тотемізм (індіанськ. «його рід») — давня форма вірувань у зв'язок певного роду або племені з пращуром — представником рослинного чи тваринного світу.

Требище — жертовник, місце принесення язичниками жертви богу.

Тропи — форми художнього інакомовлення (метафора, метонімія, гіпербола тощо).

Універсалізм — методологічна позиція, яка передбачає наявність вселюдських феноменів.

Українізація — політичне просування і впровадження елементів української мови та української культури в різних сферах життя.

Українізація 1920—30-х рр. — тимчасова політика ВКП(б), що мала загальну назву коренізація — здійснювалась з 1920-х до початку 1930-х років ЦК КП(б)У й урядом УРСР з метою зміцнення радянської влади в Україні засобами поступок у вигляді запровадження української мови в школі, пресі й інших ділянках культурного життя, а також в адміністрації — як державної мови республіки, прийняття в члени партії та у виконавчу владу українців.

Українська Греко-Католицька Церква (коротко **УГКЦ**; інші назви — Ecclesia Ruthena unita, Київська Унійна Митрополія, Українська Католицька Церква візантійського обряду, Унійна Церква) — одна із двадцяти двох Східних Католицьких Церков свого права, які перебувають у сопричасті з єпископом Риму. За кількістю своїх вірних (понад 5,5 мільйонів) вона є найбільшою у світі з усіх Східних Католицьких Церков та другою після Римо-Католицької Церкви. З 27 березня 2011 року церкву очолює Верховний архієпископ Києво-Галицький Святослав Шевчук.

Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ) — незалежна православна церква в Україні та в українській діаспорі Західної Європи й

Північної Америки, що відродилася під час національно-визвольних змагань (1917—1921). На Першому Всеукраїнському Православному Церковному Соборі в Києві 14-30 жовтня 1921 р. проголошено три основні засади УАПЦ — автокефалію, соборноправність, українізацію.

Унія (лат. «єднання») **церковна** — об'єднання кількох церков на певних узгоджених умовах.

Урбанізація — процес перетворення міста у найвагоміший осередок проживання людей і центр зосередження та обміну культурних цінностей, утворення штучного середовища, протилежного природі.

Фасад (франц. *fasade* — обличчя) — зовнішній бік будинку або споруди.

Фетишизм (від франц. «талісман, амулет, ідол») — поклоніння неодухотвореним предметам, що нібито мають надприродні властивості.

Фовізм (фр. *fauves* — дикий) — один з напрямів модернізму, для якого властиві поєднання яскравих, «агресивних» кольорів, декоративність, пластичні деформації предметів.

Фортифікаційна архітектура — оборонні споруди для успішного ведення бою і захисту від дій ворога; укріплення місцевості для ведення бойових дій; конструкції, військові споруди та оборонні укріплення.

Форум — у містах Стародавнього Риму площа, на якій відбувалися народні збори, влаштовувалися торги і здійснювався суд.

Фреска — настінний живопис, картина, написана фарбами (водяними або на вапняному молоці) по свіжій вогкій штукатурці.

Фриз — 1) середня горизонтальна частина антаблемента; 2) декоративна смуга, що обрамляє площину підлоги, верх стіни тощо.

Футуризм (лат. futurum — майбутнє) — авангардистський напрям у літературі і мистецтві, представники якого намагалися створити мистецтво майбутнього, відкидали класичну художню спадщину, насаджували ідеї фантастики, урбанізму, крайнього формалізму.

Хепенінг (англ. happening — подія, випадок) — напрям у модерністському мистецтві, що виник у кінці 50-х рр. XX ст. у США. В основі хепенінгу — виконання художником якоїсь незапланованої дії перед публікою та за її участю.

Хори — у ранньохристиянських церквах місце перед вівтарем, передбачене для півчих і відділене огорожею від решти приміщень церкви. Пізніше в західноєвропейських країнах хорами стала називатися вся східна (вівтарна) частина церковного будинку. Хорами називається також балкон або галерея всередині великої парадної зали.

Храмова архітектура — споруди, пов'язані з релігією, з богослужінням, з церквою; та, що належить церкві.

Художня мова — сукупність правил і знакових систем, за допомогою яких твориться і передається інформація у мистецтві.

Хуторянство — інтелектуальна течія в Україні XIX—XX ст., в центрі якої критика урбаністичної цивілізації.

Церковні братства — національно-релігійні громадські організації українських (русинських) і білоруських (литовських) православних міщан у 16-18 ст.

Цоколь — нижня частина зовнішньої стіни будівлі, яка розміщена безпосередньо на фундаменті і трохи виступає.

Чернь — вид ювелірної техніки, що передбачає використання хімічного протравлювання срібних виробів задля створення темного фону, на якому викарбовувалися фігури людей, тварин або декоративний орнамент

Шістдесятники — назва нової генерації (покоління) радянської та української національної інтелігенції, що ввійшла у культуру (мистецтво, літературу тощо) та політику в СРСР в другій половині 1950-х — у період тимчасового послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму та хрущовської «відлиги» (десталінізації та деякої лібералізації) і найповніше себе творчо виявила на початку та в середині 1960-х років (звідси й назва).

Шкільна драма — жанр латиномовної релігійної драматургії, що виник на межі 15-16 ст. в країнах Західної Європи. В Україні шкільна драма поширилась (через Польщу) у 17-18 ст., створювалась викладачами та учнями духовних (братських) шкіл, спрямовувалась проти експансії католицизму. Основна її віршова форма — силабічна, писана українською книжною мовою.

Шлягер — модна пісня про кохання ("товар, що легко збувається").

Язичництво (з давньоруської мови «народ», або поганство від лат. *paganus* — «селянин; язичник») — будь-яка політеїстична релігія, пантеїстичні, а також генотеїстичні вірування, світоглядні системи з погляду монотеїстичних релігій (наприклад, християнства, ісламу). У сучасній науці слово «поганство» є лайливим по відношенню до не монотеїстичних релігій.

Навчальне видання

СЛОВНИК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

для студентів усіх спеціальностей
заочної та денної форм навчання

Укладач: ПАРШАКОВА Олена Дмитрівна

За авторською редакцією

10/2012. Формат 60 x 84/16. Ум. друк. арк.
Обл.-вид. арк. Тираж прим. Зам. №

Видавець і виготівник
Донбаська державна машинобудівна академія
84313, м. Краматорськ, вул. Шкадінова, 72.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК №1633 від 24.12.2003

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Донбаська державна машинобудівна академія (ДДМА)

Укладач: **О.Д. Паршакова**

СЛОВНИК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

**для студентів усіх спеціальностей
заочної та денної форм навчання**

До друку пр.
Перший проректор
_____ А. М. Фесенко

Затверджено
на засіданні
методичної ради
Протокол № _____ від _____

Краматорськ
ДДМА
2012

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Донбаська державна машинобудівна академія (ДДМА)

СЛОВНИК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

**для студентів усіх спеціальностей
заочної та денної форм навчання**

Краматорськ
ДДМА
2012